

**Національна академія наук України
Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка**

ЮРЧУК Олена Олександрівна

УДК 82-32(477)

**НЕОБАРОКОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ
XX СТОЛІТТЯ**

Спеціальність 10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ

**Дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі української літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: – доктор філологічних наук, професор

БЛОУС Петро Васильович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
професор кафедри української літератури

Офіційні опоненти: – доктор філологічних наук, професор

КОВАЛІВ Юрій Іванович,
Інститут філології Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри новітньої
української літератури

– кандидат філологічних наук, доцент

БОРИСЕНКО Катерина Григорівна,
Київський міський педагогічний університет
імені Б.Д.Грінченка,
доцент кафедри української та зарубіжної
літератури і методики навчання

Провідна установа: Харківський національний університет
імені В.Н.Каразіна, кафедра історії
української літератури,
Міністерство освіти і науки України,
м. Харків

Захист відбудеться “_____” червня 2007 р. о _____ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.178.01 в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М.Грушевського,4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул.М.Грушевського,4).

Автореферат розісланий “_____” травня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М.Нога

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Українське літературне бароко, виникнувши у кризовий період розвитку українського суспільства, увібравши у себе світогляд, сформований під впливом цієї кризи, запропонувало мистецький варіант реагування на час зламу, який знайшов своє вираження у пізніші за часом етапи розвитку української літератури. Проблема вивчення таких типологічних сходжень між віддаленими за часом мистецькими явищами в сучасному українському літературознавстві поставлена, але ще не достатньо вивчена. Таку ситуацію можна пояснити рядом причин, серед яких, на нашу думку, основними є дві: по-перше, саме бароко, яке лягло в основу модифікованих повторів, тривалий час залишалося осторонь ґрунтовних досліджень, по-друге, до сьогодні не вироблено теоретичного дискурсу, в межах якого можна було б вмотивувати з'яву модифікованих барокових рис або, за нашим визначенням, необарокових тенденцій.

Поява необарокових рис у різні періоди розвитку літератури є цілком логічною, як логічним є сам процес переходу від одного етапу до іншого. Вивчення цієї проблеми дозволить усвідомити процес розвитку української літератури більш глибоко і системно.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі української літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка у рамках комплексної теми «Історична поетика української літератури». Тема роботи затверджена на засіданні Бюро Наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (витяг з протоколу № 2 від 25.05.2004 року).

Мета роботи полягає у виявленні та науковому аналізі необарокових тенденцій в українській літературі ХХ ст. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- обґрунтувати поняття «необарокові тенденції»;
- актуалізувати характерні риси українського літературного бароко;
- виявити необарокові тенденції в українському модернізмі;
- з'ясувати місце необарокових тенденцій у таких літературних явищах, як авангардизм, «шістдесятництво»;
- визначити необарокові риси літературного процесу кін. ХХ ст.

Об'єкт дослідження – поезія, проза, драматургія ХХ ст., де виявлено необарокові тенденції на світоглядному, культурологічному, естетичному рівнях.

Предметом дослідження є феномен художньої неповторності барокової моделі зображення дійсності у різноманітних історичних обставинах та культурних ситуаціях.

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять теоретико-літературні, теоретико-методологічні та історико-літературні праці Д.

Чижевського, Д. Наливайка, В. Роменця, В. Шевчука, А. Макарова, Л. Ушкалова, Б. Криси, Н. Шумило, Ю. Барабаша, Ю. Лавріненка, І. Заярної, Т. Гундорової, Я. Поліщука, В. Соболю, М. Сулими, В. Моренця. Використовуються також праці зарубіжних учених - Х. Ортега-і-Гассета, К.Г. Юнга, А. Шопенгауера, Р. Барта, Г. Гадамера, Ч. Ломброзо, Й. Гайзінги.

У роботі поєднано порівняльно-типологічний, порівняльно-історичний, історико-функціональний методи дослідження із системно-аналітичним підходом до інтерпретації літературних явищ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше на широкому літературному матеріалі проаналізовано, систематизовано і науково означено необарокові тенденції в українській літературі ХХ ст.; доведено, що необарокові тенденції були закономірним явищем в історичному розвитку словесної творчості і свідчили про актуалізацію, повторюваність у модифікованих формах тих рис барокового мистецтва, які повною мірою проявили себе у XVII–XVIII ст.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі викладання курсів теорії літератури, історії української літератури, спецсеминарів та спецкурсів з питань вивчення сучасної української літератури на філологічних факультетах університетів і педуніверситетів, у написанні курсових, дипломних, магістерських робіт, а також у викладанні української літератури в школах, гімназіях, ліцеях.

Апробація роботи. Результати дослідження апробувалися на наукових конференціях:

- VIII Міжнародна конференція молодих учених Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, 2005;

- Всеукраїнська наукова конференція «Валерій Шевчук у духовному просторі України» (Житомирський державний університет імені Івана Франка), 2004;

- Всеукраїнська наукова конференція «Література та літературознавство: історія і сучасність» (Житомирський державний університет імені Івана Франка), 2004.

Дисертацію обговорено на засіданні кафедри української літератури Житомирського державного університету імені І.Франка.

Публікації. Положення дисертації викладено у 4 публікаціях.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел (200 позицій). Загальний обсяг дисертації 174 сторінки. Основний текст складає 157 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У «**Вступі**» обґрунтовано актуальність теми дисертації, окреслено зв'язок обраного напрямку дослідження з науковими програмами, планами і темами, сформульовано мету та завдання роботи, визначено об'єкт і предмет. Визначено теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи, теоретичне і

практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про апробацію роботи та публікацію результатів наукового пошуку, структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ «Українське бароко та необарокові тенденції: проблема дефініції» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «**Бароко як художнє явище на зламі історичних епох**» здійснено стислий аналіз барочної культури, яка витворила тенденції, що характеризують період зламу, коли виникає потреба змін та переорієнтацій у світосприйнятті, переосмислення традицій. Ці тенденції увібрали у себе весь комплекс ознак, іманентних кризовим ситуаціям, що призвело до їх модифікованого повторення в інших часових межах літературного розвитку.

Період зламу характеризується рядом ознак і найчастіше пов'язаний з переходом від одного століття до іншого, який супроводжується змінами в політичному та соціальному устроях, окрім того, із відкриттями, які впливають на світобачення людства в цілому, а також кожної конкретної особистості. Серед таких ознак варто виділити дві основні. По-перше, відбувається зміна ставлення до поняття «традиції». Митці кризової доби вдаються не так до засвоєння попередньої спадщини, як до її критики, переоцінки. Окрім того, у цей час загострюється проблема національної самоідентифікації, бачення власної культури в контексті інших. По-друге, виникає загальне для всіх передчуття трагічної приреченості людини, передчуття, що спричинює всеохоплююче відчуття зневіри у можливості налагодження гармонійних стосунків у навколишній дійсності. За таких умов розпочинається пошук шляхів звільнення від пресу обставин і передчуттів. Найчастіше оптимальним варіантом стає втеча від навколишнього оточення через самозаглиблення. Українське бароко як злам характеризується двома параметрами: з одного боку, трагізмом, який подібний до західноєвропейського, з іншого — життєствердженням.

Барочна філософія побудована на поєднанні протилежностей: людини і Всесвіту, тілесного і духовного, раціонального й ірраціонального. Якщо говорити про психологічний тип людини доби бароко, то варто акцентувати увагу на тому, що особистість того часу психологами мислиться як самодостатня та страждена. Науковців цікавить підсвідома сторона діяльності людини, що допомагає побачити психіку як багатоманітне явище, де свідоме доповнює несвідоме.

Філософське та психологічне тло окресленої доби мають вплив на створення особливого комплексу ознак тогочасного мистецтва. У дослідженні розглядаються такі риси української літератури того часу, як: ірраціоналізм, містицизм, релігійність, поєднання непоєднуваного, динамізм, ускладненість, превалювання форми над змістом, контрастність, концептизм, емблематичність та інші.

Підрозділ 1.2. «**Необарокові тенденції як теоретичне поняття**»

присвячено з'ясуванню ключових теоретичних понять цього дослідження.

Явище українського бароко досить складне і неоднозначне. Тривалий час воно не входило в коло літературознавчих зацікавлень. Першим фундаментальним дослідженням українського бароко стала праця Д.Чижевського «Українське літературне бароко», в якій автор вдається до послідовного вживання терміну «літературне бароко». Науковець, використовуючи широкий літературний матеріал, утверджує існування бароко в українській культурі, а також вписує його в загальноєвропейський контекст. Помітні зрушення у дослідженні українського бароко відбулися у 70 – 80-х роках ХХ ст. Започатковує це дослідник І.Іваньо. Науковець дає оцінку стилю бароко, а також аналізує його в контексті інших слов'янських літератур. У цей період побачили світ ряд ґрунтовних наукових робіт. Важливою стає поява збірки наукових праць «Українське літературне барокко» (1987), у якій здійснюється аналіз бароко як своєрідного й неординарного явища української літератури.

На особливу увагу заслуговує праця Д. Наливайка «Українське барокко в контексті європейського літературного процесу ХVІІ ст.» (1982), у якій автор не тільки утверджує існування українського бароко, але й показує його вплив на загальний розвиток цього явища у європейському мистецтві.

Пожвавлення інтересу до бароко і послідовне вживання цього терміну остаточно відбувається у 90-х роках, коли представники української наукової думки переосмислюють чимало явищ з історії власної культури. Варто згадати дослідження В.Шевчука Л.Ушкалова, А.Макарова, В.Роменця, К.Бойченко, О.Ковальчука, Н.Шумило, Н.Мелешко, О.Мишанича, Ю.Ісіченка, О. Ткаченко та інших, хто розглядає бароко в контексті європейського мистецтва.

Досліджуючи бароко, науковці звертали увагу й на той факт, що деякі його елементи знаходять своє вираження і у пізніших за часом появи мистецьких явищах. Все це стає каталізатором виникнення терміну «необароко», який починає використовуватись у філологічних розвідках із середини 70-х років. В українських літературознавчих студіях термін «необароко» знаходить своє місце у дослідженнях В.Шевчука, Ю.Барабаша, Ю.Лавріненка. Проблемі необароко присвячено й статтю «Бароко і модерн: осі перетину» В.Соболь («12 подорожей в країну давнього письменства», 2003).

Однак незважаючи на розмаїття підтверджень існування модифікованих рис бароко у пізніші періоди розвитку літератури та спроб пояснити їх появу, термін «необароко» так і не отримав належного теоретичного обґрунтування і конкретного визначення.

Паралельно з терміном «необароко» в українському літературознавстві з'явилося й поняття «необарокові тенденції». У 1992 році у статті «Необарокові тенденції у прозі 70-х рр.» О.Ковальчук використовує його щодо прози О.Ільченка, В.Земляка, Р.Іваничука та інших. Дослідник вдається до аналізу модифікованих повторів рис бароко у межах стилю лірико-хімерної

прози, окреслюючи їх як необарокові тенденції.

На нашу думку, саме останній термін є найбільш придатним для означення окреслених вище явищ. По-перше, зазначений термін передає динаміку історичного процесу, даючи право робити припущення про можливість наступного повторення явища у схожі періоди кризи. По-друге, термін «необарокові тенденції» охоплює весь спектр модифікацій, зберігаючи постійну прив'язку до першоджерела явища – доби Бароко. По-третє, таке визначення з одного боку, констатує існування явища, а з іншого – дозволяє розглянути його у межах поетики мистецтва різних культурних епох.

Розглядаючи поняття «необарокові тенденції», ми розуміємо під ним риси бароко, що повторюються на певних етапах розвитку української літератури. До таких модифікованих елементів відносимо: трагізм барокового світовідчуття, динамізм, бінарність мислення, переосмислення християнських образів та традицій класичної літератури, ускладненість форми, превалювання її над змістом, бароковий надмір, який передано через надривність, бравурність, карнавалізованість і театралізованість дійсності, буфонадність.

Таким чином, необарокові тенденції – це модифіковані повтори елементів бароко, поява яких обумовлена типологічною схожістю моделей світогляду, історичного, соціокультурного, мистецько-естетичного розвитку перехідних епох.

Другий розділ «Необароковий дискурс у контексті модернізації української літератури» складається з п'яти підрозділів.

У першому підрозділі 2.1. **«Необарокові риси прози 20-х років»** модифіковані риси бароко розглядаються у межах українського модернізму кін. XIX – поч. XX ст., адже цей період ознаменувався зламом як на рівні суспільства, так і на рівні конкретної особистості. Роздвоєність внутрішнього «я», трагізм передчуття змін призводить до загострення світовідчуття. У мистецтві витворюється нова філософія, яка за своєю внутрішньою суттю близька доби бароко.

У текстах митців цього часу простежується тяжіння до створення образу втомленої, перенасиченої катаклізмами, що відбуваються навколо, людини. Літературний герой модернізму завжди занурений в себе, він споглядає і аналізує власні стани, таким чином здійснюючи спробу перебороти суперечності, що викликані неможливістю узгодити своє бачення світу з тим, що існує насправді. Саме таке занурення у себе, таке споглядання породжувало з'яву в текстах митців філософських роздумів про сенс людського буття, котрі призводили до розуміння абсурдності існування.

Аналізуючи модернізм з погляду наявності в ньому необарокових тенденцій, варто звернути увагу на витворений у його межах стиль сецесії, який увібрав у себе найголовніше протиріччя бароко: поєднання в одну мить розпачу й віри у прощення гріхів та спроможності подолати власний жах. Окрім того, сецесійний стиль містить ще одну рису, притаманну доби бароко – це феномен мандрів. Модерністи в рамках цього феномена формують образ митця, неприкаяної людини, яка відірвана від затишку сім'ї, яка приречена

на одвічні пошуки й розпач від неможливості досягти омріяного. Торкаючись теми мандрів, варто вказати на те, що в цей час у коло зацікавлень авторів входить життєвий та творчий шлях Г.Сковороди, який був символом пошуку, волі й бажання отримати право на «невловимість» світом. Можна припустити, що цей образ став для модерністів українською версією Заратустри, адже пам'ятаємо, що європейський модернізм вважав для власного розвитку знаковою творчість Ніцше, що не могло лишитися поза увагою українських митців.

У підрозділі зазначені риси розглядаються у творчості М.Хвильового, Г.Косинки.

У підрозділ 2.2. **«Модифікація барокового світобачення в поезії 20-х років»** розглядається феномен кларнетизму як особливої форми світобачення, витвореної на початку ХХ століття, особливо це стосується збірки «Сонячні кларнети» П.Тичини, та авангарду у контексті небарокових тенденцій.

Кларнетизм близький за своєю суттю до світовідчуття митців доби бароко, адже містить у собі найбільшу суперечність, а саме проблему поєднання старого і нового не тільки у рамках літературного процесу, але й життя самої людини. З одного боку, кларнетизм – це вияв глибинного психічного життя одвічного людського пошуку з іншого – початок формування нового світогляду, такий собі трамплін, який дозволить зробити перший поштовх для витворення свого бачення світу, відмінного від попередньої української традиції, яка була орієнтована на трагізм відчуття, певну приреченість на постійну потребу доведення своєї не меншовартості.

Розглядаючи феномен кларнетизму як особливої форми світобачення, витвореної на початку ХХ століття, мусимо концентрувати свою увагу насамперед на творчості П.Тичини, особливо це стосується збірки «Сонячні кларнети». Творчість поета можна умовно поділити на два періоди. Перший пов'язаний із його становленням, коли окреслювалося світобачення молодої людини, яка прагне нового, яка відкидає традиційну пригніченість і постійне відчуття трагізму, відкидає раціональне осягнення світу. У цьому періоді близькість до світовідчуття доби бароко помітна саме через насиченість поезії П.Тичини містичними, ірраціональними моментами, а також особливим видом релігійності (не в сенсі належності до якихось конфесійно-релігійних догм, а в розумінні під цим явищем інтуїтивного відчуття присутності поруч вищої сили, сили Духу, яка, залишаючись до кінця не зрозумілою, однак є визначальною в житті людини). Другий період розвитку у творчості митця явища кларнетизму пов'язаний із все більшим заглибленням Тичини у реальний світ, із зіткненням із суперечностями цього світу, яке веде до витворення відчуття трагічного роздвоєння між захопленням ним і відразою перед жорстокістю людських вчинків. У цьому разі близькість до барокового світовідчуття саме у передчутті трагізму, трагізму не тільки викликаного тим, що діється навколо, але й власною приреченістю: або залишитися стороннім фіксатором (якоюсь мірою вмерти для світу живого бунтуючого духу, що, повертаючись до біографії самого

П.Тичини, і втілилося в реальність), або стати супроти цього шаленства, а отже, загинути.

Авангард, на противагу модернізму, відобразив кризу не так особистісно-людського характеру, як кризу періоду історії розвитку самого мистецтва. Представникам авангарду ближчий потяг митців доби бароко до змін, які б зруйнували традицію й витворили нове. Найчастіше таке прагнення реалізується через заперечення класичного, коли найкращими прийомами стають вульгаризація поезії, прозаїзація поетичного стилю, вживання нецензурної лексики й особливо – преваляція форми над змістом, що реалізується через сприйняття мистецтва як гри.

Основним принципом авангардистів стає деструкція як визначальна риса перехідної доби, риса справді нового мистецтва, покликаного через руйнацію старого витворити літературу, яка дозволить підкреслити недоліки попереднього часу, заперечити їх і стати основою мистецтва майбутнього.

Необарокові риси авангарду у підрозділі розглядаються на прикладі творчості М.Семенка, М.Йогансена, тексти яких характеризуються присутністю в них епатажності, бравурності, культу страждання, що мають корені в традиції українського бароко.

У підрозділі 2.3. **«Необароковість драми М.Куліша «Народний Малахій»** необарокові тенденції розглядаються у драматургії початку ХХ ст.

Драма «Народний Малахій» увібрала в себе українську барокову традицію, а також експресіоністично-романтичне бачення драматичного мистецтва Західної Європи, що дозволило, особливо стосовно першого впливу – барокового мистецтва, розглядати її у рамках літератури, яка базується на необарокових тенденціях.

У драмі «Народний Малахій» помітне поєднання трагічного з комічним, що йде від традиції низового бароко. Окрім того, у творі присутній трагізм барокового світобачення, який передається через розкриття психологічного типу людини – пророка, Месії, який прагне перетворити світ, але лишається незрозумілим для оточуючих чи сприймається ними як божевільний. М.Куліш вдається до переосмислення месіанства, вводячи образ Месії у реалії сучасного йому суспільства. У тексті наявні алюзії на біблійного Христа, адже Малахій так само, як Божий син намагається змінити світ, пропагуючи реформаторські ідеї, так само залишається незрозумілим для свої сучасників, проклятим ними.

Трагедія Малахія не тільки у його маргінальності щодо до реального життя, але й у тому, що роль Месії стає тягарем найближчих героєві людей: через нерозуміння, яке виливається у спроби допомогти, повернути на шлях істини, запрограмованої звичним життям – образ Тарасівни, кума, чи непотрібну жертвовність – образ дочки Люби, яка змушена стати повією заради отримання можливості віднайти батька й повернути його додому.

Притаманна драмі «Народний Малахій» і барокова ускладненість побудови. Можемо прослідкувати певну повторюваність мотивів, які напластовуючись, формують складну смислову і сюжетну цілісність. Будова драми «Народний Малахій» дозволяє підкреслити пафосне загострення трагедії

мандрівника-мрійника, який прагне змінити світ, а натомість сприймається як божевільний.

2.4. «Необарокові тенденції у творчості “шістдесятників».

Явище українського «шістдесятництва» запропонувало відмінний від офіційно існуючого варіант української літератури, в якій з'являються вишуканість, естетизм, надмірна літературність, превалює форма над змістом. У творах митців барокове світобачення, яке повне трагізму і відчуття приреченості, сповнюється нового пафосу – іронії та віри у спроможність до національної самоідентифікації.

У підрозділі розглядається творчість І.Драча, яка була спробою оновлення української поезії, спробою дати нове духовне розуміння світу. Оновлення відбулося через поєднання іронічного світосприйняття з особливою ліричністю, сплеском емоцій. Творчість І.Драча цікава й тим, що знаковим у ній стає образ сонця/серця як центру Всесвіту/людини. Митець своєю концепцією сонця близький до творчості Тичини-кларнетиста (беремо етап, який вписується у рамки модернізму поч. ХХ століття, що містить ряд необарокових тенденцій) та поезії Г.Сковороди – митця пізнього бароко, який сповідував філософію кордоцентризму, філософію світла.

Необароковість І.Драча й у травестійному обігруванні жанру балади, в якій автор свідомо приземлює традиційний баладний пафос («Балади буднів», 1967). Але травестійність балад І.Драча варто сприймати не тільки на рівні простого обігрування, а радше як сублімацію пригніченого «безневинно винного» авторського «я», яке несе відповідальність за себе, світ, кожну людину цього світу, звідси таке естетично-філософське співпереживання чужої біди

Необароковою за своєю внутрішньою суттю стала й проза представників «химерної» течії. Назву ця течія одержала від «химерного роману з народних уст» О.Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця». Роман О.Ільченка, як й інші твори «химерного» напрямку, напровагу мистецьким текстам, які аналізовано вище, увібрав у себе ряд ознак, притаманні традиції «низового бароко», серед яких потяг до обігрування, грубий гумор, використання нетрадиційної для «серйозної» літератури лексики, а також наскрізна народність. Письменники цього періоду прагнуть відтворити національний дух українця, вони спираються на народну міфологію, яка подарувала українській літературі образи сильних людей, що закріплені в пам'яті нації і співвідносяться з міфом вільного козацтва. Таке бачення було характерне й добі бароко, адже сьогодні й саме бароко називають козацьким. Певно, це пов'язано не так із реаліями існування барокової літератури, яка все ж таки у більшості випадків творилася у культурних осередках при релігійних установах, як з духом часу, коли козацтво стало каталізатором створення нового світобачення, за яким честь, звитяга є визначальними. Певно, це пов'язано не так із реаліями існування барокової літератури, яка все ж таки у більшості випадків творилася у

культурних осередках при релігійних установах, як з духом часу, коли козацтво стало каталізатором створення нового світобачення, за яким честь, звитяга є визначальними.

«Химерна» проза увібрала у себе ряд барокових рис, спромоглася витворити необарокового героя, який попри свою самотність, розчавленість подіями реальності залишається таким собі мандрівником, філософом, блазнем, життя якого переповнене химерами, одвічним пошуком істини, який закінчується усвідомленням марності, беззмістовності існування людини.

У підрозділі 2.5. **«Необароковий дискурс у прозі В.Шевчука»** аналізуються модифіковані повтори рис бароко у творчості В.Шевчука.

У контексті дослідження необарокових тенденцій в українській літературі постать В.Шевчука заслуговує найбільшої уваги. На те є принаймні дві причини: по-перше, у його творчості найповніше й найяскравіше представлені окреслені нами явища; по-друге, письменник став одним із перших дослідників барокових рис у пізніші етапи розвитку української літератури.

Бароко не тільки входить у коло наукових зацікавлень письменника, але й починає впливати на його творчість. У середині 70-х років письменник відчуває потребу в оновленні власного стилю, який базувався на використанні фольклорно-фантастичної поетики, що пов'язано із зацікавленням автора народною прозою, демонологією, готикою. Таким оновленням стає поява у творчості письменника барокових рис. З'являється ряд творів барокового характеру, серед яких варто звернути увагу на «Птахи з невидимого острова», «Мор», «На полі смиренному», «Ілля Турчиновський» (зауважимо, що ця повість пізніше ввійшла у роман «Три листки за вікном»), «Місячний біль».

До необарокових рис прози письменника відносимо принцип відображення, потяг до ірраціонального, містичного, трагізм світобачення, психологізм, емблематичність, динамізм, ускладненість та інші.

Варто додати, що, звертаючись до доби бароко, використовуючи модифікуючі барокові риси, В.Шевчук прагне серед абсурду людського життя віднайти оте одвічне, незалежно існуюче у будь-якому часі. Таке прагнення надає його творам універсальності, позачасовості, створює ефект можливості подолання абсурду існування.

У третьому розділі **«Необарокові тенденції у сучасній українській літературі»** у центрі уваги модифіковані повтори барокових рис у сучасній прозі, поезії та драматургії.

У підрозділі 3.1. **«Український літературний постмодернізм як можливість для барокових повторень»** йдеться про те, що питання українського літературного постмодернізму контроверсійне і потребує детального розгляду та вивчення. Попри різницю у ставленні науковців до постмодернізму, є незаперечним той факт, що він існує й розвивається в сучасній українській літературі, і це дозволяє нам розглянути необарокові

тенденції в його контексті.

На нашу думку, варто сприймати постмодернізм як період переоцінки цінностей, якому притаманні позачасовість, збайдужіння, бажання гри та всеохоплюючого іронічного сміху, антиестетичність та надмір. Український постмодернізм – це іронія, пародія, метамовна гра, нескінченні метаморфози, естрадні скетчі, парадокси, у поєднанні з неможливістю остаточно відкинути традицію, а, отже, заперечити в собі наскрізну релігійність (постать Неборака в сучасній українській літературі), віру у велич власного народу (проза Андруховича). Але варто вказати на те, що така неможливість відриву сприймається митцями на рівні іронічного самоспоглядання, на рівні сміху, коли дозволено людині самою собі сміятися з власних «богів» чи ідеалів.

Окреслені вище риси українського літературного постмодернізму дозволяють стверджувати, що він містить ряд модифікованих ознак бароко.

В українську літературу кінця ХХ століття приходять таке явище, як «бубабізм», ідеологія якого базувалася на ідеї карнавалу. Його представники вчинили спробу у межах ще закомплексованого постколоніального суспільства, застосовуючи ідею карнавалу, перебрати на себе роль постмодерних і в міру деструктивних критиків національної культурної традиції. Ця спроба базувалася на деміфологізації існуючих ідеалів через постійне обігрування їх і витворення власних анти-міфів. Бубабісти за допомогою іронії, фарсу та буфонади поєднали в собі непоєднуване, найсуперечливіші тенденції та риси. Це дало їм змогу змусити читача вийти за межі звичного бачення світу, спонукало до переосмислення себе в ньому. Використовуючи карнавальні атрибути (особливо це має стосунок до такого атрибуту, як маска), представники бубабізму вибудували нову реальність, у якій єдиноможливим варіантом самовираження є постійна гра, зміна ролей і масок. У даному разі середньовічна ідея карнавалу та барокова схильність до гри переростають у постмодерний літературний міф.

Основною маскою для бубабістів стає маска Блазня. Вибір саме цього героя, певно, був продиктований самим часом, адже тільки блазень міг собі дозволити бути одночасно дурнем і пророком, стерти межі між бажанням говорити правдиво і потягом до словоблуду, завуальованої брехні, яка є лише підігруванням слухачу/читачу.

Варто зазначити, що за певною кітчевістю, буфонадністю і надміром, як і в творчості низового бароко, ховається психологічне бажання подолати особистісну кризу (митець опиняється на межі між непотрібністю суспільно-політичного відстоювання «чогось», адже держава пропагує демократизм, який близький до вседозволеності, та потребою витворення нової естетики, яка б дозволила самоідентифікуватися).

Естетика бубабізму, найповніше, на нашу думку, представлена у прозі одного із лідерів напрямку Ю.Андруховича.

Його твори стають спробою постмодерної інтерпретації необарокових

тенденцій, за допомогою якої автор трактує життя як суцільну ілюзію, химерну гру, в якій іронія та остаточне божевілля дозволяють ідентифікувати себе у світі руйнівної моралі кінця віку.

Роман Андруховича «Рекреації» відобразив кризу особистісного «я» людини кінця століття, людини, яка, шукаючи себе в собі, перебираючи ролі і маски, які в свою чергу підкріплюються містифікованою дійсністю, яку варто означити, як реальну фантасмагорію. Полотно роману, як і твори доби бароко, відтворює дві взаємопроникні риси: схильність до традиційного (як народного – фарс карнавалу, так і класичного – прямі алюзії на Булгаковський твір «Майстер і Маргарита» – нічна пригода з Немиричем, бал Сатани), а також бажання заперечити цю традиційність, витворивши нове.

У тексті зустрічаємо цікаве вирішення барокової проблеми співіснування божого світу (або релігії) та матеріального (або світського). Роман насичений біблійними образами, які мають трафаретно – абстрактний характер (назви вулиць, церкви, самого карнавалу, порівняння подорожі до Чортополя з паломництвом). Біблійні трафарети переплетені з живими й діючими образами анти-божого характеру (пан Попель – Мефістофель, події з Немиричем – бал Сатани, язичництво – саме свято як символ живого травня).

Також є близьким за своєю концепцією до необарокового бачення світу роман «Московіада».

«Московіаду» можна розглядати як бунт національного «я», бунт переповнений самоіронії та втоми героя як від власних зазіхань на право українця бути вільним, так і від одвічної потреби відстоювання цього права серед московсько – імперської дійсності (в деяких моментах втома переростає в стан психозу, який супроводжується докорами сумління. Націоналістичні візії – це втілення двох реалій: зовнішньої – проповідь у пивбарі, внутрішньої – уявні листи до короля (чи містифіковані листи героя (автора?) до самого себе), які виписані як пародії на класичні твори, наприклад, пародія на Євангеліє – проповідь Христа. Окрім того, пародіюються класичні релігійні образи – риби (символ причастя): риба стає перепусткою до пивбару, голуба (символ надії та примирення Бога і людини), який перетворюється в образ дитячої печалі радянського періоду.

Ще одним романом, який містить ряд необарокових тенденцій, є «Перверзія». Назва твору стає символом внутрішніх смислів всього полотна. Світ героя Стаха Перфецького – це суцільна комбінація непоєднуваного, абсурдного, потворного, що в свою чергу провокує відчуття трагізму, який межує з банальністю, за умови трагічності всього, що існує довкола.

Необароковість як складність присутня й у побудові твору, коли зовнішньо розірвані окремі фрагменти становлять єдине ціле полотно, яке при іншому складанні могло б мати діаметрально відмінний смисл або зовсім його втратити.

Наявні в романі й релігійні мотиви. Але релігійність Стаха перевернена (священик має порушити конфіденційність сповіді і розказувати всім усе почуте від головного героя). У цьому складність і самодостатність людського слова.

Герої прози кінця ХХ віку – це найчастіше люди втраченого покоління, яке залишилося на межі між непотрібністю відстоювати «щось» і боротися проти «чогось» та новою реальністю, яка не виправдала сподівань, адже, подарувавши ілюзію свободи, вона викреслила це покоління зі списку тих, хто міг нею користуватися. Такого героя окреслено у прозі кін. ХХ – поч. ХІХ ст. (В.Діброва «Бурдик», Б.Жолдак «Шше коле бульо красте гріх»).

Трагізм світовідчуття присутній й у прозі І.Ципердюка, але тут він набуває іншого звучання, адже перед нами не спроба пародіювання, а інтелектуально-медитативне осмислення світу. Автор вдається до аналізу власної душі, внутрішнього світу, через який відображається зовнішнє оточення, що мислиться не як чуже, а, скоріше, як доповнення до авторського «я».

Іншим виміром трагедії людського життя стає проза С.Пашковського. Акцентуємо увагу на романі-есеї «Щоденний жезл», текст якого радше – протест, виклик, що підкреслюється за допомогою форми. Автор творить текст, який відбиває множинність світу, який не має ні початку, ні кінця (на синтаксичному рівні це провокує непотрібність розділових знаків, особливо крапки). Перед нами також медитація, яка спрямована на руйнування часу, категорія часу (як показника початкового і кінцевого) ворожа автору.

Необароковим психологізмом вирізняється також проза С.Процюка, який немов випадає за межі постмодерного українського простору, адже не стає відстороненим байдужим споглядачем, беземоційним іронічним фіксатором дійсності. Герої Процюка – це маленькі люди зі своїми маленькими трагедіями, але кожен з них є не тільки персонажем, що мислиться у межах кокретного тексту, а цілком можлива особа, носій мікроісторії, сума яких й формує український простір кінця віку.

Якщо трагізм людини прози кін. ХХ ст. – це трагізм втраченого покоління, яке залишилося осторонь нововведень, що давало життя, то трагізм у прозі молодих митців поч. ХХІ ст. – радше той, що базується на почутті приреченості особи, приреченості навіть на сам злам, втому і порожнечу, адже реальних особливих спонук, що були, до прикладу, у добу бароко (визвольна війна), кін. ХІХ – поч. ХХ ст. (революційні події), кін. ХХ ст. (зміни політичного устрою в Україні), на початку двадцять першого віку не існувало. З цього погляду розглянуто прозу О.Криштопи, Ю.Шинкаренка.

У підрозділі 3.2. «**Необароковий характер поезії**» аналізується сучасна поезія з погляду виявлення у ній модифікованих повторів рис бароко.

Розвиток української поезії кінця ХХ віку можемо розділити умовно на два різних за своєю естетикою проміжки – це кін. 80-х – початок 90-х та

середина 90-х років. Перший характеризується наскрізною опозиційністю у ставленні до існуючої літературної традиції та загостренням проблеми національної самоідентифікації. У творчості митців відбувається відродження комплексу прийомів, що були вироблені в епоху бароко, яку можна окреслити як найбільш національно спрямовану та схильну до руйнування традиційного бачення мистецтва.

В українській літературі з'являється ряд явищ, що стали знаковими для її розвитку надалі. Серед них спроба децентралізації, опозиція традиції та постмодернізму.

Окреслені вище риси найповніше виражено в діяльності літературної групи «Бу-Ба-Бу», котра як івано-франківській феномен стала потужною мистецькою опозицією – і до процесу централізації, і до традиційної соцреалістичної літератури. Потрібно додати, що схожі погляди були притаманні й митцям поетичного гурту «ЛуГоСад» (засновники: І.Лучук, Н.Гончар, Р.Садловський), літературного угруповання «Пропала грамота» (засновники: Ю.Позаяк, В. Недоступ, С. Либонь), літературного осередку «Бахмацька школа» (К. Москалець, В. Кашка, М. Туз, А. Деркач) та іншим.

Поезія кін. ХХ – поч. ХХІ ст. стає засобом самовираження та осмислення світу. Задля цього поети, відкидаючи старі канони, переосмислюючи традиційні стереотипи, прагнуть витворити щось нове – провокаційне й іманентно притаманне саме своєму часові. Експерименти проводяться найчастіше на рівні форми, що провокує появу зорової поезії, «ретроградних віршів» – паліндромів, анаграм, акровіршів, відсутності розділових знаків, коли поетичний твір стає предметом інтонаційної гри між митцем і читачем. Сучасна українська поезія окресленого типу протиставляє універсальності барокових смислів, превалюючу індивідуального, унікального.

Зауважимо, що використання гри у стосунку до мови, гри, що супроводжується абсурдизацією смислу, дозволяє митцям розірвати існуючий мовний простір і витворити новий, а, отже забезпечити ідентифікацію автору в межах «іншості», яка відмінна від реальності, що цю ідентифікацію унеможливорює. Митців бароко таке розщеплення штовхало до богошуканства (мовна гра у текстах поетів бароко завжди навантажена релігійним смислом), представників карнавального «бубабізму» – до стертя граней між істинним і хибним, коли інформація та дезінформація утворюють єдиний простір, що не заперечує реальний світ, але є його дзеркальним продовженням.

Варто зазначити, що сучасна зорова поезія, на відміну від візуальних форм доби бароко, створюється не за принципом домінування форми над змістом, коли перша визначала друге, а гармонійного поєднання, у якому ці зазначені складові доповнюють одна одну. Це вносить нове розуміння до концепції образотворення, адже форма сьогодні не тільки покликана підсилювати внутрішню енергію твору, але й ставати на рівні зі змістом

образотворчим елементом, а, отже, бути причетною до виникнення нових смислів.

Поезія, зазначеного вище періоду, з одного боку вміщує у себе барокову естетичну потребу у грі, з іншого – дозволяє авторові самоідентифікуватися, проаналізувавши власне «я», зрозумівши свої страхи, переживання, комплекси. Таке оголення самого себе покликане не змінити психологічний стан людини, а навпаки підсилити його, довести емоційність до найвищого рівня напруги. Окрім того, у межах даної поезії створюється новий простір, що характеризується множинністю усвідомлень та виражень ліричного/авторського «я», що сприяє виробленню особливого рівня суб'єктивізму, за яким навколишній світ і його існування визначається лише буттям людини – творця тексту. У цьому відмінність між поезією доби бароко і сучасною. Барочний «заум» був спрямований назовні, тому поезії, які потребували особливого інтелектуального напруження, супроводжувалися роз'ясненнями.

Певно, така риса пов'язана з тим, що барокове мистецтво у першу чергу було дидактичне і моралізаторське, тобто спрямоване на читача і утворене заради його «виховання», наставлення. Формалізм сучасної поезії існує заради егоїстичного бажання автора самовиразитися.

Варто зазначити, що за умови розширення свободи, що межує з вседозволеністю, митцеві сьогодення навіть стає замало опробованих у добу бароко ігрових форм, тому він вдається до максимального насичення ними тексту, що веде до повної абсурдизації смислу.

Аналізована вище поезія вказує на відродження в добу постмодернізму барокової традиції нелінійного мистецтва. Поява такого типу мистецтва пов'язана, по-перше, з внутрішньою суттю самої поезії, у структурі якої важливим є ігровий компонент, по-друге, з потребою конструювання образу складного і неоднозначного сьогодення адекватними світовідчуттю митця засобами. Саме нелінійне мистецтво, що базується на графічних, синтаксичних, морфологічних та інших порушеннях, дозволяє сучасному поету передати колізії кінця ХХ – початку ХХІ віку.

Барокове світосприйняття характеризується особливою трагедійністю, постійним передчуттям болю, високим рівнем тривоги. Митець доби бароко – це людина, яка акцентується на власному стані, людина – інтроверт, спроможна за мікропроблемами побачити страждання цілого світу.

Не менш оголеними, а, отже, схожими до барокових, є почуття й митців кін. ХХ – поч. ХХІ століття. Відмінність створює лише той факт, що споглядання свого ества поетами нашого часу – це споглядання почуттєвих ексгібіціоністів, для яких оголення – скрупульозна фіксація себе на папері, відсторонена констатація власного «я» існує лише задля пізнішого аналізу, заради того, щоб не згубити себе серед інших чи світу, який пропагує уніфікацію. З огляду на це розглядаються твори М.Кіяновської, І.Дейнеко, Н.Неждани, А.Савенця, Р.Скиби, С.Процюка, О.Степаненко, В.Кавун, поезія

яких близька світосприйняттю доби бароко своєю наскрізною трагедійністю у відчутті навколишньої дійсності, розумінні себе у ній. Але варто вказати на те, що існує й відмінність, яка базується на тому, що людина бароко, попри притаманний їй фаталізм, здійснювала спроби звільнитися від приреченості на страждання, а сучасний герой/автор прагне втекти у нього від банальної реальності, зануритися у себе, з мазохістською послідовністю проаналізувати свій біль.

У підрозділі 3.3. «Сучасна драматургія в контексті необарокових тенденцій» модифіковані риси бароко розглянуто у сучасній драматургії.

Українська драма межі ХХ–ХХІ ст. переживає період кризи, який мотивується як зовнішніми, так внутрішньо-мистецькими чинниками. Зупиняючи увагу на зовнішніх причинах, варто вказати на те, що окреслений час характеризується рядом кардинальних змін у суспільно-політичному устрої України. Довгоочікувана незалежність стала каталізатором, що спровокував потребу змін у всіх сферах життєдіяльності українців. З'явилися спроби звільнитися від закріплених у минулому догм, відродити власне українську модель світобачення, створити щось нове, що дозволило б ствердити власну націю і вписати її в контекст загального європейського розвитку. Ці процеси відбулися й в українському мистецтві взагалі та в драматургії – зокрема.

Українське драматичне мистецтво кін. ХХ – поч. ХХІ ст. отримує можливість змінити ті стереотипи, яким воно було підпорядковане. Драматурги, опинившись у ситуації, коли старе руйнується, а нове лише на стадії утворення, вдаються до використання різних за своєю суттю, інколи взаємозаперечуваних мистецьких моделей.

Молоді драматурги намагаються витворити нову драму, поєднавши в одне традиційні та інноваційні елементи. Так, в межах одного збірника (наприклад, «У пошуках театру», «Страйк ілюзій») зустрічаються класичні реалістичні драми, потсmodерна драма абсурду, відродження бурсацької драми та вертепних сюжетів. Сучасні драматурги намагаються подолати кризу жанру, а також реалізувати власне бачення світу, змодельовавши його у вигляді театрального дійства.

Аналіз наявного матеріалу показує, що сучасні драматурги вдаються до відродження жанрів, які були популярними в добу бароко. У контексті цього звернуто увагу на осучаснення драми-мораліте, яка, з одного боку, побудована на класичному принципі персоніфікації, з іншого – такий її основний елемент, як моралізаторство, співіснує з філософією абсурду, котра визначана загальним світовідчуттям межі ХХ – ХХІ ст. (драматична поема «Над часом» А. Багряної, п'єса «Різниця» А.Вишневського), на відродження бурсацької драми, котра представляє синтез класичної інтермедії та драми-мораліте, адже містить структурні елементи бурсацької драми та дидактично-повчальних характер (інтермедія «Повість со-врем'яних літ» об'єднання «Бурсаки» – гурт ЛТВ

(лідер театральних вистав), на оновлення жанру міракля, в основу якого автор кладе біблійний міф, але надає йому нової інтерпритації (драма «Сім кроків до голгофи» О.Гончарова).

Присутній у сучасній драмі й бароковий трагізм світовідчуття. Він простежується у діаметрально різних за своєю внутрішньою та зовнішньою побудовою творах: психологічній драмі, що утворена з використанням барокового принципу відображення (Н.Неждана – «Мільйон парашутиків», С.Новицька «Крейзі»), у драматичних творах, що базуються на ще одному принципі, що був притаманний мистецтву бароко, принципі реконструкції, переосмислення міфів (О.Миколайчук-низовець – «Ассо та Піаф, або ще один тост за Мермоза!», О.Гончаров – «Сім кроків до голгофи»), у драмах, де окреслено абсурдність дійсності (О.Ірванець – «Маленька п'єса про зраду для однієї актриси», «Recording»).

«Висновки» підсумовують основні положення. У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми інтерпритації різночасових модифікованих повторів рис бароко. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

- українське літературне бароко, виникнувши у кризовий період розвитку українського суспільства, увібравши у себе світогляд, сформований під впливом цієї кризи, запропонувало мистецький варіант реагування на час зламу, який знайшов своє вираження у пізніші за часом етапи розвитку української літератури.

- бароко варто розглядати як явище кризового часу, а необарокові тенденції – як модифіковані повтори його рис, поява яких мотивується типологічною схожістю моделей світогляду, історичного, соціокультурного, мистецько-естетичного розвитку перехідних епох. Серед таких рис можна виділити ірраціональність, ускладненість форми, тропіки, змістових напластувань, тяжіння до різких контрастів, трагічність світобачення, релігійність, психологізм, мінливість, динамізм;

- необарокові тенденції присутні у прозі, поезії та драматургії ХХ ст. (модернізм, авангард, «шістдесятництво» та постмодернізм);

- з'ява необарокових рис у різні періоди розвитку літератури є цілком логічною, як логічним є сам процес переходу від одного етапу до іншого. Необарокові тенденції ще недостатньо вивчені в українському літературознавстві та критиці. Тому й надалі актуальним є дослідження цієї проблеми, яке дозволить усвідомити процес розвитку української літератури більш глибоко і системно.

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Юрчук О.О. Необарокові тенденції у прозі Ю.Андруховича // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Випуск 16. – 2004. – С. 207–209 (0,3 др. арк.).

2. Юрчук О.О. Принцип відображення як необарокова тенденція (за романом В.Шевчука «Три листки за вікном») // Історико-філологічний збірник з регіональних проблем «Волинь-Житомирщина». – Випуск 12. – 2004. – с. 130–135 (0,4 др. арк.).
3. Юрчук О.О. Психологія творчості митця на тлі кризового стану в літературі // Українська література в загальноосвітній школі. – № 5. – 2006. – с. 52–55 (0,3 др. арк.).
4. Юрчук О.О. Необарокові тенденції в сучасній українській поезії // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Випуск 27. – 2006. – С. 235–238 (0,4 др. арк.).

АНОТАЦІЯ

Юрчук О.О. Необарокові тенденції в українській літературі ХХ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Київ, 2007.

Дисертація присвячена дослідженню модифікованих повторів рис бароко у пізніші етапи розвитку української літератури. До розгляду було обрано художні твори митців початку ХХ ст., 60-х років ХХ ст., кін. ХХ ст.

Зазначене вище явище номінується як необарокові тенденції, які розглядаються як модифіковані повтори елементів бароко, поява яких обумовлена типологічною схожістю моделей світогляду, історичного, соціокультурного, мистецько-естетичного розвитку перехідних епох. Це уможливило пояснити специфіку модифікованих повторів рис бароко в інші часові періоди розвитку мистецтва слова, дослідити їх, а також дозволило усвідомити процес розвитку української літератури більш глибоко і системно.

Ключові слова: період кризи, бароко, барокові риси, типологічна схожість, модифіковані повтори, необарокові тенденції.

SUMMARY

O.O.Yurchuk. Neo-Baroque Tendencies in the Ukrainian Literature of the 20th Century. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of the Candidate of philological sciences in 10.01.01 Ukrainian literature. – Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2007.

The thesis researches modified reproduction of the Baroque features at later stages of Ukrainian literature development. The selected basis of the research comprises literary works of the early 20th century, the 60-ies and the late 20th century.

The aforesaid phenomenon is defined as Neo-Baroque tendencies, which are

viewed as modified reproduction of the Baroque elements brought to life by the typological similarities of outlook patterns, historical, sociocultural and artistic-esthetic development in transition epochs. Such approach has made it possible to explain the peculiarities of the modified reproduction of the Baroque features in the literature of other historical periods, to study them and to have a deeper and more systemic insight into the process of the development of Ukrainian literature.

Key words: crisis period, baroque, baroque features, typological similarity, modified reproduction, Neo-Baroque tendencies.

АННОТАЦИЯ

Юрчук Е.А. Тенденции необарокко в украинской литературе XX столетия. – Рукопись.

Диссертация на обретение научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Институт литературы им. Т.Г.Шевченка НАН Украины. – Киев, 2007.

Диссертация посвящена исследованию модифицированных повторов черт барокко в поздние периоды развития украинской литературы.

Методологическую основу исследования составляют теоретико-литературные, теоретико-методологические и историко-литературные работы Д. Чижевского, В. Роменца, В. Шевчука, А. Макарова, Л. Ушкалова, Б. Крысы, Н. Шумыло, Ю. Барабаша, Ю. Лавриненка, И. Заярной, Т. Гундуровой, Я. Полищука, В. Соболя, М. Сулымы, В. Моренца, Д. Наливайка. используются также работы зарубежных исследователей – Х. Ортега-и-Гассета, К. Г. Юнга, А. Шопенгауера, Р. Барта, Г. Гадамера, Ч. Ломброзо, И. Гайзинга.

В работе осуществлена одна из первых попыток анализа феномена появления черт барокко в отдаленные по времени промежутки развития украинской литературы. Актуальность темы исследования определена тем, что проблема выявления и анализа тенденций необарокко в украинском литературном процессе последнего столетия находятся пока что на начальном этапе, а также и тем, что впервые происходит анализ этого явления с учетом трех факторов: логики движения исторического процесса, особенностей модели мировоззрения периода кризиса, закономерностей развития искусства.

Под понятием «тенденции барокко» подразумеваются элементы искусства слова эпохи Барокко, которые повторяются на определенных этапах развития украинской литературы. К таким модифицированным элементам относят: трагизм мироощущения барокко, который выражен на художественном уровне через самоуглубление, чрезмерную философичность и психологизм, динамизм, бинарность мышления, переосмысления христианских образов и традиций классической литературы, усложненность формы, превалирование ее над смыслом, переизбыток барокко, который передан через надрывность, бравурность, карнавализованную и театрализованную передачу действительности, буффонадность.

При исследовании прослеживается появление структур барокко в поздние периоды кризиса. Для украинской литературы – это нач. XX ст., 60-е года XX ст. и кон. XX – нач. XXI ст.

Начало XX ст. ознаменовался кризисом, который произошел на всех уровнях общества. Политическая нестабильность, пребывание в режиме революционных действий и войны, спровоцировали обострение мироощущения, появление в нем предчувствия трагичности и обреченности. В искусстве на смену неоромантической концепции целенаправленного героя-победителя приходит новый тип личности – человек, который убегает от хаоса окружающей реальности и собственного одиночества в мир, преисполненный бунтом, смертью и сумасшествием.

Произведения творцов этого периода содержат такие модифицированные черты барокко, как психологизм, трагичность мироощущения, эстетизация смерти, превалирование формы над содержанием, эффект контраста, динамизм, переосмысление религиозных тем и мотивов.

В 60-годы XX в среде украинской культуры возникает явление, которое получило название «шестидесятничество». Его представители, предчувствуя абсурдность, деструктивность и ложную театрализованность соцреалистической действительности, кардинально переосмысливают тогдашнее искусство. На смену реалистической концепции видения мира, которая базировалась на рациональном компоненте, приходит национальный вариант иррационально-мистического мировоззрения. Это ведет к появлению изысканности барокко и усложнению формы и содержания, философичности, религиозности.

Украинская литература кон. XX – нач. XXI ст. также относится к периоду слома, когда происходит переоценка ценностей (как на уровне политического устройства – события 90 – х годов XX ст., так и на уровне душевного, философского переосмысления мира и роли человека в нем). В произведениях творцов этой эпохи ощущается потребность в самоанализе. Человек конца XX века, как и личность эпохи Барокко, устремлен на психологическое созерцание себя, иронический анализ своего внутреннего мира и окружающей действительности. В произведениях творцов присутствует переизбыток барокко, буффонадность карнавала.

Ключевые слова: период кризиса, барокко, черты барокко, типологическое сходство, модифицированные повторы, тенденции необарокко.